

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГОЛОДОМОРУ В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ ІСТОРІЇ

Анотація. У студентському дослідженні на основі аналізу шкільних підручників для 10-го класу 1991–2020 рр. видання здійснюється спроба визначити позиції авторів підручників щодо висвітлення Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Автором визначаються навчально-виховні можливості дослідження голодомору учнями.

Ключові слова: шкільний підручник, шкільний курс історії України, Голодомор 1932–1933 рр., навчально-виховні можливості.

Abstract. An attempt is made to determine the positions of the authors of textbooks on the coverage of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine on the basis of the analysis of school textbooks for the 10th grade of 1991–2020. The author identifies educational opportunities for students to study the Holodomor.

Keywords: school textbook, school course of history of Ukraine, Holodomor of 1932–33, educational opportunities.

Головна мета вивчення Голодомору в шкільному курсі історії – осмислення трагедій простої людини під час тоталітарних режимів. Важливим є також розвиток критичного мислення учнів, адже це дуже складна навчальна тема. Головне в роботі вчителя над цією темою – дати не відповіді, а поставити запитання; займатись осмисленням минулого як з метою відновлення історичної пам'яті, так і пошуку власної ідентичності. Також дуже важливо показати суперечливі погляди і судження щодо цього питання, щоб учні були готові до самостійних міркувань, оцінок і відстоювання власної позиції. Тому вважаємо, що вивчення й осмислення Голодомору 1932–1933 рр. не перестає бути актуальним і, навпаки, з роками отримує все більшого змістовного й оціночного наголосу.

За навчальною програмою тему Голодомору в українських школах вивчають у десятому класі. Проте про події 1932–1933 рр. згадують і в пропедевтичному курсі історії України для п'ятого класу, зокрема у межах теми про радянську колективізацію, де є лише один пункт про Голодомор – оповідання «Червона мітла», в якому описано, як забирали зерно на селі.

Утім, кількість уроків, присвячених Голодомору, залежить від профілю десятого класу. Якщо у планах є одна година історії на тиждень, то мова про це також йдеться лише в контексті колективізації. Якщо ж дві години, то для цієї теми відводять окремий урок, під час якого вчителі історії повинні розказати учням усе й одразу – і про причини Голодомору, і про дії сталінського керівництва щодо українських селян, і про наслідки «розкуркулення».

Вчителі намагаються подавати матеріал в такій мірі, щоб не травмувати дитячу психіку. «Тобто матеріал даємо, але без особливого опису жорстоких картин. Тому що вони, коли виростуть, то матимуть можливість більш глибоко з цим ознайомитися і поцікавитися», – каже про методику викладання теми Голодомору у Черкаській спеціалізованій школі № 17 вчитель історії Лариса Коломієць [4].

У 10 класі Голодомору присвячено один урок історії України в 2 семестрі (у профільних класах може бути передбачено більшу кількість годин на вивчення цієї теми). Що стосується підручників для 10 класу, то тривалий час основ-

ним був підручник Ф. Г. Турченка. Цей підручник називає сталінську колективізацію розселянням і закріпаченням селянства, що абсолютно відповідає дійсності [6, 278]. Стосовно жертв у підручнику написано таке: «Дослідження Голодомору 1932–1933 рр. в Україні розпочалося наприкінці 80-х років. Автори називають різні цифри померлих від голоду, які істотно різняться – від 3,0 до 4,5 млн чол. Голодомор, штучно створений сталінським керівництвом, був однією з найжахливіших за останні декілька століть трагедій українського народу» [6, 282].

Підручник С. Кульчицького, Ю. Лебедевої для 10 класу, по суті, повторює дані всіх попередніх підручників, але кількість його жертв в Україні наводить ближче до сучасних наукових даних: «У 1933 р. внаслідок конфіскації всіх продовольчих запасів голодною смертю загинуло від 3 до 3,5 млн селян. Повні демографічні втрати в Україні (без Кубані – одного з шести округів Північно-Кавказького краю, де теж здійснювалася конфіскація всього продовольства), включно з викликаним голодомором зниженням народжуваності, сягнули за 1932–1933 рр. 5 млн осіб» [2, 60].

Заради справедливості треба зазначити, що радянські підручники з історії взагалі не згадують про Голодомор під час колективізації, а лише вказують на певні труднощі в її проведенні. Переконатися в цьому можна, взявши будь-який із підручників тих часів, наприклад, підручник В. Г. Сарбея і В. Є. Спицького «История Украинской ССР» для 9–10 класу 1987 р. видання.

Найвідалішими вважаємо підручники О. К. Струкевича «Історія України» для 10 класу, 2018 р. видання [5], О. Пометун, Н. Гупана «Історія України» для 10 класу, 2018 р. видання, в яких не тільки вказуються причинно-наслідкові зв'язки, надається деталізація подій, але й значно осучаснені цифри людських втрат, а саме від 3 до 7 млн, а іноді – до 10 млн осіб [3, 158].

Цікавою є ситуація на Заході України, де на уроках історії України використовують навчальні посібники, написані місцевими дослідниками та вчителями, які доповнюють зміст офіційних підручників за такими темами, як діяльність ОУН-УПА, Голодомор 1932–1933 рр. та за іншими важливими темами. Зокрема, такими посібниками (матеріали до підручника) забезпечені школи Львова та Луцька. Ось один із таких посібників: «Історія України: Матеріали до підручника для учнів 10–11 класів», написаний групою авторів: Богдан Галайко, Віктор Голубко, Олександр Дедик, Роман Коваль, Андрій Козицький, Юрій Михальчишин, Олександр Пагіря, Орест Тучковський, Ігор Федик, Іван Хома [1].

Відповідальність за голод прямо покладається на «комуністичний режим». Хоча, як відомо, комуністичним він на той час був лише за назвою – робітники і селяни радянською державою вже не керували. У цьому посібнику автори вперше проголошують голод геноцидом українців. Пишеться про «штучний голод», а серед його наслідків згадується «постгеноцидний синдром» [1, 82].

Вважаємо, насамперед важливо «...плекати людське начало в дітях». Тоталітаризм не вчить бачити людину. І тоді стають можливими трагедії. Але є альтернатива – поважати, любити, бачити. Досвід багатьох народів та культур – любов і повага до інших.

Отже, сучасні підручники історії порівняно із радянськими не оминають тему Голодомору, акцентуючи увагу на тому, що це злочин не лише сталінізму, а й комунізму як ідеології, тобто ставиться знак рівності між цими поняттями.

У підручниках звертається увага на те, що від голоду постраждали всі території сучасної України. Автори сучасних підручників називають Голодомор геноцидом українського народу, вони прямо до цього висновку підводять. Крім того, значною мірою подача теми Голодомору залежить від учителя, його світогляду, емоційності та національної свідомості.

У сучасних підручниках не замовчуються болючі для національної історії факти і події, вони у будь-якому разі використовуються як засіб патріотичного виховання молоді.

Джерела та література

1. Історія України. 10–11 класи. Матеріали до підручника для учнів загальноосвітніх шкіл. Видання 2-ге, доповнене і виправлене / за заг. ред. Андрія Козицького. Львів: Астролябія, 2013. 208 с.
2. Кульчицький С., Лебедева Ю. Історія України. Підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Генеза, 2010. 153 с.
3. Пометун О., Гупан Н. Історія України (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: УОВЦ «Оріон», 2018. 256 с.
4. Стадник Г. Вивчаємо Голодомор. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25115402.html>
5. Струкевич О. К. Історія України (рівень стандарту): підр. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2018. 240 с.
6. Турченко Ф. Г. Новітня історія України. Частина перша. 1917–1945. 10 клас. Київ: Генеза, 1998. 384 с

Мельнікова Марина

Харківський національний технічний університет

РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ВЧЕНИХ-НОВАТОРІВ ПРОМИСЛОВОСТІ В УРСР

Анотація. Стаття присвячена висвітленню проблеми ставлення органів влади доби радянського тоталітаризму в Україні у 1930-х рр. до інженерів-новаторів. Проаналізований життєвий шлях Костянтина Челпан.

Ключові слова: тоталітарний режим, репресії, інженери-новатори.

Abstract. The article is devoted to the problem of the attitude of the authorities of the era of Soviet totalitarianism in Ukraine in the 1930s to engineers-innovators. The life path of Konstantin Chelpan is analyzed.

Keywords: totalitarian regime, repressions, engineers-innovators.

Після довгого замовчування і свідомого перекручування українське суспільство дізналося імена, факти, події безневинних жертв комуністичного режиму, що змушує до наукового осмислення, відповідно, до нових теоретико-методологічних засад. Результатом наукових досліджень стало відкриття імен жертв репресивної політики радянського режиму.

Одним із них був Костянтин Челпан. Він народився 27 травня 1899 р. і виріс у степовому грецькому селі Чердалки під Маріуполем у багатодітній родині міщ-